

Săpături arheologice consemnate arhivistic

ION COJOCARU

Importantele succese înregistrate de arheologia românească — alături de celelalte izvoare, în sprijinul istoriei naționale — mai ales în ultimele două decenii confirmă *sui generis* tradițiile pozitive, din această ramură de activitate. Este suficientă, de pildă, referirea la operele de bază ale lui Grigore Tocilescu (1850—1909), sau Vasile Pîrvan (1882—1927), spre a ne putea reprezenta, pe baza vestigiilor materiale, gradul de dezvoltare a civilizației noastre din epoca pre-romană și pînă în evul mediu.

Pentru o cît mai substanțială reducere a „petelor albe“ din cronica trecutului nostru multimilenar, concură evident și săpăturile — efectuate uneori de temporara administrație străină în provinciile românești. Este cazul unor săpături la mănăstirea Putna din Bucovina sfirșitului de an 1856 — deci cu un veac anterioare celor de la Suceava¹. Ele au fost consemnate (1856) într-un amplu proces-verbal („Protocol“) ce se păstrează (în copie) la Arhivele Statului din București, în Fondul „Achiziții noi“, sub cota MMDCLIV/53.

Redactat în versiune germană, cu caractere gotice, actul a fost elaborat de o comisie ad-hoc constituită cu un profil multidisciplinar — cum am zice astăzi — de vreme ce în componența ei intrau inclusiv ingineri, medici etc.

Geneza săpăturilor putnene din 1856 rezidă în repetatele solicitări, pe care forul ecleziastic de resort, deseori asaltat de afluența vizitatorilor sosiți la Putna, le adresa în acest scop autorităților habsburgice. Se invocă necesitatea ca mormintele voievodale de la Putna să poată fi vizitate de populație, după exemplul oferit în cazul altor mănăstiri și cavouri („Klöstern und Gruften“) de la Neamț și Kiev. Drept un argument în plus pentru demararea săpăturilor, procesul verbal enumeră, cu detalii, o serie din membri componenți ai acelor familii domnești: persoane de vază („berühmte Personen“), care se găsesc înhumate la Putna și anume:

— Ștefan cel Mare, menționat încă din prima pagină a documentului, drept „cel mai vestit erou român și ctitor al mănăstirii Putna, mort în anul 1504“ („der berühmteste romanische * Held und Stifter des Klosters Putna, Fürst Ștefan der Grosse, gestorben im Jahre 1504“);

— prima sa soție, Doamna Maria, răposată în 1477;

— a doua soție, Doamna Maria-Voichița, fiica lui Radu cel Frumos**, decedată în 1511 — personaj domnesc din Muntenia (la care se revine și în concluziile textului de față);

— Bogdan al III-lea Voievod, fiul și urmașul lui Ștefan cel Mare (din căsătoria cu Maria-Voichița), răposat în 1517;

— Bogdan și Petru, copii mici ai lui Ștefan cel Mare, care au încetat din viață în 1479, respectiv 1480;

¹ Ion Nestor, *Epoca lui Ștefan cel Mare în lumina săpăturilor arheologice de la Suceava*, în: „Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare“, Edit. Acad. R.P.R., 1964, p. 235—257.

* Forma adjectivală „românesc“ „român“ este exprimată în documentul la care ne referim, prin „romanischer“, -e -es.

** Din eroare, acest voievod Radu este menționat în pag. 1 a procesului verbal drept principe moldovean — eroare corectată ulterior de către autorii semnatari ai actului menționat.

- Ștefan Voievod („Fürst Ștefan“), adică Ștefăniță (Ștefan cel Tânăr), nepot al lui Ștefan cel Mare și decedat în 1527 ;
- Doamna Maria, nora lui Ștefan cel Mare și soție a lui Petru Rareș, decedată în 1529 ;
- Mitropoliții suceveni Teoctist (mort în 1477) și Iacob (săvârșit din viață în 1778) etc.

În paginile respectivului proces-verbal sînt în mod repetat subliniate virtuțile și meritele eroului de la Podul Înalt, prestigiul de care s-a bucurat acest domn român în rîndul maselor populare, precum și peste hotare ***. Atari sublinieri, înușite de către membrii comisiei oficiale de săpături — comisie austriacă — erau și un reflex al luptei patriotice din întregul teritoriu național, desfășurată (1856—1859—1862) pentru Unire și alcătuirea statului național român. Astfel, citim : „Cu mîndrie aude moldo-românul și astăzi pomenindu-se numele celui mai mare erou al său, cu profund respect i-l rostește el, binecuvîntînd cu cea mai adîncă recunoștință amintirea acestui domnitor, care călăuzise statul moldovean pe cea mai înaltă treaptă de putere, de renume și făcuse celebru numele poporului român“ (Mit Stolz hört der Moldoromane noch heute den Namen seines grössten Helden erwähnen, mit Ehrfurcht spricht er denselben aus und weihet dem Andenken dieses Herrschers, der den moldauischen Staat auf die höchste Stufe der Macht und des Ruhmes gebracht, und den Namen des romanischen Volkes berühmt gemacht hatte, den tiefgefühlten Dank). În nota epocii respective, aprecierile continuă : „Ștefan cel Mare este eroul, ale cărui înfăptuiri moldo-românii le cîntă în cîntece ; iar în Ștefan cel Mare, ei văd pe prealuminatul Domn și protector religios. Cea mai proeminentă virtute a acestui Domn era vitejia și talentul său militar, așa încît moldovenii de sub comanda sa erau eroi și erau socotiți de neînvins (Ștefan der Grosse ist der Held, dessen Thaten die moldo-romanen in Lieder besingen und in Ștefan den Grossen sehen sie den ertlauchten Fürsten und Beförderer der Religiosität. Die hervorragendste Tugend dieses Fürsten war Seine Tapferkeit und Sein Feldherrentalent, so dass die Moldauer unter Seiner Anführung Helden waren und für unüberwindlich hielten). Enumerînd dealtfel războaiele purtate rînd-pe-rînd de Ștefan cel Mare, același proces-verbal adaugă : „Cea mai glorioasă victorie a fost cea antiotomană din 1475 la Rahova (am Racovah) și la Dunăre, unde Ștefan nimicii oștirea lui Soliman de 120 000 oameni — pentru care biruință, însuși Papa de la Roma porunci să se țină Te-Deum-uri sărbătorești în toate bisericile și să se facă rugăciuni pentru Ștefan, ca apărător al lumii creștine împotriva dușmanilor...“ (Der glorreichste Sieg war der gegen die Türken im Jahre 1475 am Racovah Berlad und an der Donau, wo Stefan das aus 120 000 Mann bestehende Heer des Soliman vernichtete, für welchen Sieg selbst der römische Papst in allen Kirchen feierliche Te-Deum anordnete und für Stefan als der Bollwerk der Christenheit gegen die Feinde des S. Kreuzes bethen liess...).

Același document evocă prestigiul lui Ștefan cel Mare nu numai în Moldova, ci și în Muntenia, Transilvania, Banat.

Procesul-verbal al comisiei oficiale din 1856, consenmează că același colectiv a procedat, în continuare, în chip minuțios la identificarea galeriei pentru accesul către sicrie, apoi la dezvelirea și amănunțita descriere tehnică a aces-

*** Enciclopediile de peste hotare (cea sovietică, ed. a doua, vol. 28, Moscova, 1954, pag. 107 ; cea americană, vol. 23, New York, 1965, pag. 767 ; der grosse Brockhaus, vol. 12, Leipzig, 1932, pag. 662) subliniază în mod unanim glorioasele fapte ale lui Ștefan cel Mare.

tora. S-a ajuns astfel la o serie de constatări științific-tehnice — verificate atunci și cu datele din arhiva putneană — privind inclusiv îmbrăcămintea celor dezumați. Referitor la unul din morminte, conținând rămășițele pămîntești ale unei persoane de gen feminin, din familia domnească, s-au consemnat mențiuni și de ordin artistic. Astfel, „corpul neinsuflit, îngropat în pămînt, fusese îmbrăcat cu un fel de baiaderă“ (probabil un costum obișnuit la dansatoarele iberice — n.n.): îmbrăcămintea era confecționată din împletitură de mătase și (fire de) aur..., ornamentată cu ciucuri din perle, aur. Perlele ajunseseră în stare deteriorată. Erau și 2 inele de aur, lucrate simplu, din care unul „turcesc“ iar celălalt cu rubin (War die in Erde übergegangene Leiche mit einer Art Bajadere bekleidet gewesen, die aus Seide und Goldgeflecht verfertigt... dann Goldfransen. Die Perlen befinden sich im zerstörten Zustande... Zwei goldene Ringe einfacher Arbeit, von denen einer türkisch, der andere einen Rubinsplitter — etc.).

Un moment emoționant a fost cînd s-a dezvelit sicriul cu rămășițele pămîntești ale lui Ștefan cel Mare: „Într-un puternic dangăt de clopote — reia-tează documentul — s-a procedat la dezvelirea mormîntului. Mereu de față cu comisia, soborul mănăstiresc a îndeplinit, sărbătorește, o înălțătoare procesiune funerară — după a cărei terminare s-a pōșit la examinarea rămășițelor din sicriu“ (Unter dem vollen Glockengeläute, war das Grab aufgedeckt. Angesichts der Commission, hat der stets anwesende Klosterconvent in feierlich erhebender Weise die Exequien — nach deren Beendigung zur commissionellen Besichtigung des überrestlichen Grabes-inhaltes geschritten wurde). Din trupul marelui dispărut nu se putea vedea ceva deosebit; „este culcată, menținîndu-se destul de bine; partea superioară a craniului, (dar) complet descoperită, fără nici o urmă a acoperămîntului de odinioară“ (Liegt der noch ziemlich gut erhaltene obere Theil der Hirnschale eines menschlichen Körpers, ohne alle Spur einer ehemaligen Bekleidung ganz blossgestellt).

Este știut, că în antichitate și feudalism, cavourile și sicriile manilor personalități istorice au atras — ca un „magnet“ — în mod frecvent pe jefuitori. Nici cripta mortuară a „eroului de la Vaslui“ n-a fost astfel scutită de acțiuni reprobabile. Anume, rezultă că nu s-a dat de urma coroanei voievodale a lui Ștefan cel Mare. Procesul verbal precizează, în continuare, că survenind — potrivit izvoarelor istorice — către mijlocul secolului al XVIII-lea un cutremur de pămînt, clădirea Putnei a trebuit renovată. Cu acel prilej, pentru refacerea odoarelor de cult la o calitate superioară, fostul mitropolit Iacob a poruncit ca din acest sicriu voievodal să fie ridicate și să-i fie trimise piesele prețioase. Membrii sus-arătatei comisii de săpături blamează această straie depozitare a criptei respective, de piesele ei importante: „Jefuirea acestui mormînt este dovedită“ (Die Beraubung dieses Grabes ist erwiesen), după cum ține să precizeze același proces-verbal. Cu toate acestea, actul din 1856 adaugă, că menționatul prelat Iacob, după renunțarea sa în 1760 la scaunul mitropolitan, a îmbrăcat cinul de simplu călugăr la mănăstirea Putna, unde „s-a săvîrșit din viață în completă sărăcie, în 1778“ (starb in gänzlicher Armut 1778).

În atari circumstanțe, pentru eventuala studiere științific-tehnică și artistică a unor piese din sus-arătatele săpături, se oferă, totuși, anumite perspective.

Adică, s-ar putea proceda aplicându-se *metoda comparativă**. Într-adevăr, același proces-verbal ne descrie, cu detalii, de pildă obiectele descoperite în mormintul putnean cu rămășițele pămîntești ale lui Bogdan al III-lea Voievod — sicriu despre care rezultă că fusese găsit intact.

Referitor la acoperămîntul capului și piesele de podoabă (Kopfbekleidung und Schmückgegenstände), acest din urmă mormînt conținea „gingașe“ părți componente (zierliche Bestandtheile) ale coroanei voievodale, confecționată dintr-o anumită stofă scumpă și căptușită cu mătase fină. Culoarea ambelor stoffe pare a fi fost roșu-închis (Die farbe beider Stoffe scheint dunkelroth gewesen zu sein).

La această din urmă coroană, s-au mai aflat :

- a. 52 piese de formă triunghiulară, avînd fiecare pe una din părți împletitură ornamentală, iar în ansamblu garnitura cu pietre roșiatice, lucrate drept podoabă ;
- b. 24 bucăți ornamente septuagonale, din aur, lucrate ca și cele precedente ; în mijloc o piatră roșiatică. Alte elemente de podoabă se aflau montate în fiecare din cele 7 unghiuiri menționate, din componența coroanei ;
- c. 2 bucăți „nasturi“ grei din aur, ornamentali, în formă de strugure și cu alte dispozitive anexe ;
- d. 38 buc. plăcuțe din aur, ovale, cu inelușe și alte piese anexe ;
- e. 52 buc. plăcuțe mai mici din aur etc. ;
- f. 3 inele (cu dimensiunile specificate în pr. verbal) : primul are diverse mici anexe și un desen gravat (aur) ; al doilea inel (aur) cu un topaz sus, iar în părți cu un mic rubin, un smarald ; ambele părți ornate cu arabescuri gravate ; al treilea inel (aur), cel mai greu. are în partea de sus un patrat (?), „în care se află, adînc săpată, imaginea bourului, vechea stemă moldoveană“ (in welchem ein Auerochs das alte moldauische Wappen vortieft geschnitten ist**). Laturile acestui din urmă inel se infățișează adînc gravate cu linii de forma arabescurilor.

În temeiul celor de mai sus, „protocolul“ în cauză permite cîteva *concluzii* :

1. Săpăturile oglindite în acest proces-verbal s-au finalizat cu rezultate în genere pozitive — datele consemnate fiind susceptibile de a fi ulterior adîncite, așa cum o reclamă progresul științific ;
2. Membrii comisiei oficiale din 1856 au ținut să sublinieze odată mai mult frecvențele, răsunătoarele riposte defensive impuse Principatului moldovean în epoca lui Ștefan cel Mare, pe baza unei oștiri structurate pe participanții-oameni liberi, drept o remarcabilă prezență, dinamizată de figura glorioasă a lui Ștefan cel Mare însuși ;

* În mod similar, la Simpozionul desfășurat (octombrie 1986) la Academia R. S. România, în cadrul Comitetului Român de Istoria și Filosofia Științei, la una din comunicări — intitulată *Gînditorul de la Hamangia. Considerații cu privire la geometria sa*, autor : Vasile Droj — s-a recurs la *compararea* respectivelor parametri, cu cei corespunzători piramidei lui Keops. Au rezultat asemănări, precum și unele particularități specifice creației locale, de la Dunărea de Jos.

** Inițial cu binecunoscutul ei rol heraldic, stema moldoveană a bourului se regăsește multiform pînă tîrziu. Astfel, între obiectele cu care, prin osîrdia lui Mihail Kogălniceanu, Moldova a participat — prin filieră otomană — la Expoziția universală organizată (1851) la Londra, se afla și o sanie lucrată de elevii Școlii ieșene de arte și meșteșuguri. După cum precizează voluminosul catalog (în versiune engleză) al acestei expoziții, părțile terminale ale acestei sănii erau înfăptuite cu capul de bour.

3. Viața socială, inclusiv la Curtea domnească, se derula cu specificul ei aparte — cadru în care se impun atenției și implicații muntene (de pildă, de la București fusese adus tezaurul, odată cu veșminte și cele două captive: soția și fiica lui Radu-cel-Frumos). Devenită pentru 29 ani Doamnă a Moldovei (1475—1504), Maria-Voichița va da acestui Principat și pe succesorul lui Ștefan cel Mare: fiul acestora, Bogdan al III-lea Voievod — ceea ce se remarcă și în textul documentului la care ne referim. Înainte de Bogdan al III-lea Voievod, Maria-Voichița născuse pe Alexandru. Procesul-verbal al comisiei de săpături arată, că anul morții lui Alexandru Voievod (pe care Ștefan cel Mare și-l asociase la domnie) nu este precizat în „cronica” putneană, dar se presupune că murise anterior urcării lui Bogdan al III-lea pe tron;

4. Dacă potrivit rînduieilor din practica feudală, unirea matrimonială Ștefan Vodă-Maria Voichița ar fi de asemenea considerată drept o timpurie „uniune personală” moldo-valahă — preludiu la actul politic din 1859 — în cursul istoriei ne apare firește drept un fapt logic prima unire politică a celor trei țări române, sub glorioasa domnie a lui Mihai Viteazul. Finalizarea acestui proces ireversibil s-a realizat la 1 decembrie 1918 la Alba Iulia, prin făurirea statului național unitar român**;

5. Din viața socială a Moldovei sec. XV—XVI, nu lipseau preocupările menite unui trai evoluat. Dezvelirea mormintelor domnești, prin săpăturile din 1856, dovedesc — la Curtea voievodală, în clasa boierilor — că se obișnuia îmbrăcăminte de un gust rafinat. Obiectele de lux, bijuteriile se întâlneau purtate îndeosebi la ceremonii drept o cerință *sine qua non*;

6. Concomitent cu unele elemente artistice (arabescuri, perle) denotînd contacte exterioare, se întîlnesc — sec. XV—XVI — *motive ornamentale derivate din civilizația autohtonă*. Un exemplu îl constituie liniile aplicate pe obiectele prețioase, prin tehnica inciziei. Tot ca element de podoabă, comisia putneană de săpături din 1856 menționează — în metal prețios — struguri. De exemplu, pe unul din inelele descoperite în sicriul lui Bogdan al III-lea ca însemn heraldic, bourul — multă vreme vînat pe atunci prin partea locului — figura săpat în metalul prețios.

R É S U M É

Les fouilles archéologiques effectuées dans le monastère de Putna aux tombes voïvodes de la famille d'Étienne le Grand par une commission pluridisciplinaire autrichienne en 1856 ont fourni aux contemporains l'occasion d'une nouvelle expression de la profonde reconnaissance et du respect envers le héros et le voïvode Étienne le Grand, tout en offrant des informations particulièrement précieuses en ce qui concerne l'art de la Moldavie à l'époque.

P R E C I S

The article deals with the archaeological excavations done at Putna Monastery in the voivode tombs of Steven the Great's family by a multidisciplinary Austrian Committee in 1856, that offer a lot of particular important information as regards the Moldavian arts of the respective period.

** În primul volum al operelor lui Gheorghe Asachi, tipărit (1973) la Ed. Minerva din București prin grija lui N. A. Ursu, a fost inclusă (pag. 588—606) drama istorică originală *Voichița de Românie*. Principalii eroi ai acestei drame a lui Asachi sînt Ștefan cel Mare și Maria-Voichița.